

Procese QED în câmpuri laser intense
tema 40

M. Penția

March 18, 2022

”Verbum sapienti sat est”

Cuprins

1.1	Cuantificarea câmpului scalar real (Klein-Gordon)	4
1.1.1	Amplitudinile Fourier de câmp scalar real (Klein-Gordon) . .	5
1.1.2	Relații de comutare operatori de câmp scalar real (Klein-Gordon)	7
1.1.3	Hamiltonian de câmp scalar real (Klein-Gordon)	9

1.1 Cuantificarea câmpului scalar real (Klein-Gordon)

- Pornim cu densitatea de Lagrangian a câmpului Klein-Gordon, scrisă acum cu operatorii de câmp:

$$\mathcal{L} = \frac{1}{2} [(\partial_\mu \hat{\phi})^2 - m^2 \hat{\phi}^2] \quad (1.1)$$

- Folosind ecuația Euler-Lagrange (ecuația de câmp scalar real) este:

$$\frac{\partial \mathcal{L}}{\partial \hat{\phi}} - \partial_\mu \left(\frac{\partial \mathcal{L}}{\partial (\partial_\mu \hat{\phi})} \right) = 0$$

cu Lagrangian-ul (1.1) avem

$$\frac{\partial \mathcal{L}}{\partial \hat{\phi}} = -m^2 \hat{\phi} \quad ; \quad \frac{\partial \mathcal{L}}{\partial (\partial_\mu \hat{\phi})} = \partial^\mu \hat{\phi}$$

- Atunci ecuația de câmp scalar real cuantic va fi: $(\partial_\mu \partial^\mu + m^2) \hat{\phi} = 0$ (1.2) care este *ecuația de câmp cuantic Klein-Gordon* pentru particule scalare de masă m

- Câmpul de impulsuri este $\hat{\pi}(\vec{x}, t) = \partial \mathcal{L} / \partial_0 \hat{\phi} = \partial^0 \hat{\phi} = \partial_0 \hat{\phi}$.

- Densitatea de Hamiltonian de *câmp scalar real* cuantic este:

$$\mathcal{H}_{sr} = \hat{\pi} \partial_0 \hat{\phi} - \mathcal{L} = (\partial_0 \hat{\phi})^2 - \frac{1}{2} [(\partial_\mu \hat{\phi})^2 - m^2 \hat{\phi}^2] = \frac{1}{2} \left[\overbrace{\hat{\pi}^2}^{(\partial_0 \hat{\phi})^2} + (\nabla \hat{\phi})^2 + m^2 \hat{\phi}^2 \right] \quad (1.3)$$

- Hamiltonian-ul de câmp scalar real cuantic, este: $H_{sr} = \int d^3 \vec{x} \mathcal{H}_{sr}$ (1.4)

- Soluția generală de câmp scalar real este o superpoziție de câmpuri de undă plană, pentru care: $k \cdot x = k_\mu x^\mu$, cu $\omega \equiv k_0 = \sqrt{\vec{k} \cdot \vec{k} + m^2}$

$$\hat{\phi}(x) = \int \frac{d^3 \vec{k}}{(2\pi)^3 2\omega} \left(\hat{a}(\vec{k}) e^{-i k \cdot x} + \hat{a}^\dagger(\vec{k}) e^{i k \cdot x} \right) \quad (1.5)$$

- Câmpul de impulsuri $\hat{\pi}(\vec{x}, t) = \partial \mathcal{L} / \partial_0 \hat{\phi} = \partial^0 \hat{\phi}$ este

$$\hat{\pi}(x) = \int \frac{d^3 \vec{k}}{(2\pi)^3 2\omega} (-i\omega) \left(\hat{a}(\vec{k}) e^{-i k \cdot x} - \hat{a}^\dagger(\vec{k}) e^{i k \cdot x} \right) \quad (1.6)$$

- Soluția (1.5) poate fi privită ca o dezvoltare Fourier, ai cărei coeficienți $\hat{a}(\vec{k})$ și $\hat{a}^\dagger(\vec{k})$ sunt reciproc conjugați Hermitic, astfel încât câmpul scalar $\hat{\phi}(x)$ este invariant la conjugarea complexă, adică este o mărime reală. De asemenea și elementul de integrare $\frac{d^3 \vec{k}}{(2\pi)^3 2\omega}$ este, elementul de spațiu fazelor, invariant Lorentz.

- Trecerea de la relația de comutare între operatorii din mecanica cuantică $[\hat{x}, \hat{p}] = i\hbar$ la cea între operatorii de câmpuri cuantice (folosind unitățile naturale $c = \hbar = 1$), ne permite exprimarea comutatorilor pentru câmpuri cuantice la același timp:

$$\left\{ \begin{array}{l} [\hat{\phi}(\vec{x}, t), \hat{\pi}(\vec{y}, t)] = i\delta^3(\vec{x} - \vec{y}) \\ [\hat{\phi}(\vec{x}, t), \hat{\phi}(\vec{y}, t)] = 0 \\ [\hat{\pi}(\vec{x}, t), \hat{\pi}(\vec{y}, t)] = 0 \end{array} \right. \quad (1.7)$$

1.1.1 Amplitudinile Fourier de câmp scalar real (Klein-Gordon)

Determinarea amplitudinilor $\hat{a}(\vec{k})$ și \hat{a}^\dagger .

- Pentru cuantificare câmpurile cuantice $\hat{\varphi}(\vec{x}, t)$ și $\hat{\pi}(\vec{x}, t)$, acestea trebuie să fie descrise prin operatori. Descrierea se poate face doar dacă și coeficienții Fourier $\hat{a}(\vec{k})$ și $\hat{a}^\dagger(\vec{k})$ din (1.5) sunt operatori, care vor trebui să satisfacă relații particulare de comutare.

Relațiile de comutare între operatorii $\hat{a}(\vec{k})$ și $\hat{a}^\dagger(\vec{k})$ se află plecând de la relațiile de comutare între câmpurile $\hat{\varphi}$ și $\hat{\pi}$ (1.7). Pentru aceasta vom proiecta întâi $\hat{\varphi}(\vec{x}, t)$ pe componenta de undă plană $e^{i\vec{k}' \cdot \vec{x}}$:

- Dezvoltarea Fourier (1.5) a câmpului scalar real $\hat{\varphi}(\vec{x}, t)$, este:

$$\hat{\varphi}(x) = \int \frac{d^3 \vec{k}}{(2\pi)^3 2\omega} \left(\hat{a}(\vec{k}) e^{-i\vec{k} \cdot \vec{x}} + \hat{a}^\dagger(\vec{k}) e^{i\vec{k} \cdot \vec{x}} \right) \quad (1.5)$$

Proiectăm (1.5) pe componenta armonică $e^{i\vec{k}' \cdot \vec{x}}$ de funcții ortogonale:

$$\begin{aligned} \boxed{\int d^3 \vec{x} \hat{\varphi}(\vec{x}, t) e^{i\vec{k}' \cdot \vec{x}}} &= \int d^3 \vec{x} \frac{d^3 \vec{k}}{(2\pi)^3 2\omega} \left[\hat{a}(\vec{k}) e^{i(\vec{k}' - \vec{k}) \cdot \vec{x}} + \hat{a}^\dagger(\vec{k}) e^{i(\vec{k}' + \vec{k}) \cdot \vec{x}} \right] \\ &= \int \underbrace{d^3 \vec{x}} \frac{d^3 \vec{k}}{(2\pi)^3 2\omega} \left[\hat{a}(\vec{k}) e^{i(\omega' - \omega)t} \underbrace{e^{-i(\vec{k}' - \vec{k}) \cdot \vec{x}}}_{e^{-i(\vec{k}' - \vec{k}) \cdot \vec{x}}} + \right. \\ &\quad \left. + \hat{a}^\dagger(\vec{k}) e^{i(\omega' + \omega)t} \underbrace{e^{-i(\vec{k}' + \vec{k}) \cdot \vec{x}}}_{e^{-i(\vec{k}' + \vec{k}) \cdot \vec{x}}} \right] \end{aligned}$$

Pentru integrala după $d^3 \vec{x}$, folosim funcția δ :

$$\int \frac{d^3 \vec{x}}{(2\pi)^3} e^{-i(\vec{k} - \vec{k}') \cdot \vec{x}} = \delta^3(\vec{k}' - \vec{k}) \quad ; \quad \int \frac{d^3 \vec{x}}{(2\pi)^3} e^{-i(\vec{k} + \vec{k}') \cdot \vec{x}} = \delta^3(\vec{k}' + \vec{k})$$

Atunci, efectuând integrala după $d^3 \vec{x}$, apoi după $d^3 \vec{k}$, folosind relația

$\omega \equiv k_0 = \sqrt{\vec{k} \cdot \vec{k} + m^2}$, obținem:

$$\begin{aligned} \boxed{\int d^3 \vec{x} \hat{\varphi}(\vec{x}, t) e^{i\vec{k}' \cdot \vec{x}}} &= \int \frac{d^3 \vec{k}}{2\omega} \left[\hat{a}(\vec{k}) e^{i(\omega' - \omega)t} \delta^3(\vec{k}' - \vec{k}) + \hat{a}^\dagger(\vec{k}) e^{i(\omega' + \omega)t} \delta^3(\vec{k}' + \vec{k}) \right] \\ &= \frac{1}{2\omega'} \left[a(\vec{k}') + \hat{a}^\dagger(-\vec{k}') e^{i2\omega' t} \right] \end{aligned}$$

Acum, dacă am făcut și integrarea după \vec{k} , putem elimina semnul prim atașat componentelor $k = (\omega, \vec{k})$, astfel că rezultatul final al integrării este:

$$\boxed{\int d^3 \vec{x} \hat{\varphi}(\vec{x}, t) e^{i\vec{k} \cdot \vec{x}}} = \frac{1}{2\omega} \left[a(\vec{k}) + \hat{a}^\dagger(-\vec{k}) e^{i2\omega t} \right] \quad (1.8)$$

- Vom repeta aceleași calcule pentru câmpul $\hat{\pi}(\vec{x}, t)$. Proiectând $\hat{\pi}(\vec{x}, t)$ (1.6) pe aceeași componentă armonică $e^{i\vec{k}' \cdot \vec{x}}$ de funcții ortogonale, calculăm integrala $d^3\vec{x}$:

$$\begin{aligned} \boxed{\int d^3\vec{x} \hat{\pi}(\vec{x}, t) e^{i\vec{k}' \cdot \vec{x}}} &= \int d^3\vec{x} \frac{d^3\vec{k}}{(2\pi)^3 2\omega} (-i\omega) \left[\hat{a}(\vec{k}) e^{i(\vec{k}' - \vec{k}) \cdot \vec{x}} - \hat{a}^\dagger(\vec{k}) e^{i(\vec{k}' + \vec{k}) \cdot \vec{x}} \right] \\ &= \int \underbrace{d^3\vec{x}} \frac{d^3\vec{k}}{(2\pi)^3 2\omega} (-i\omega) \left[\hat{a}(\vec{k}) e^{i(\omega' - \omega)t} \underbrace{e^{-i(\vec{k}' - \vec{k}) \cdot \vec{x}}}_{e^{-i(\vec{k}' - \vec{k}) \cdot \vec{x}}} - \right. \\ &\quad \left. - \hat{a}^\dagger(\vec{k}) e^{i(\omega' + \omega)t} \underbrace{e^{-i(\vec{k}' + \vec{k}) \cdot \vec{x}}}_{e^{-i(\vec{k}' + \vec{k}) \cdot \vec{x}}} \right] \end{aligned}$$

Pentru integrala după x , folosim funcția δ :

$$\int \frac{d^3\vec{x}}{(2\pi)^3} e^{-i(\vec{k} - \vec{k}') \cdot \vec{x}} = \delta^3(\vec{k}' - \vec{k}) \quad ; \quad \int \frac{d^3\vec{x}}{(2\pi)^3} e^{-i(\vec{k} + \vec{k}') \cdot \vec{x}} = \delta^3(\vec{k}' + \vec{k})$$

Atunci, efectuând integrala după $d^3\vec{x}$, apoi după $d^3\vec{k}$, folosind relația $\omega \equiv k_0 = \sqrt{\vec{k} \cdot \vec{k} + m^2}$, obținem,

$$\begin{aligned} \boxed{\int d^3\vec{x} \hat{\pi}(\vec{x}, t) e^{i\vec{k}' \cdot \vec{x}}} &= \int \frac{d^3\vec{k}}{2\omega} (-i\omega) \left[\hat{a}(\vec{k}) e^{i(\omega' - \omega)t} \delta^3(\vec{k}' - \vec{k}) - \right. \\ &\quad \left. - \hat{a}^\dagger(\vec{k}) e^{i(\omega' + \omega)t} \delta^3(\vec{k}' + \vec{k}) \right] \\ &= -\frac{i}{2} \left[\hat{a}(\vec{k}') - \hat{a}^\dagger(-\vec{k}') e^{i2\omega' t} \right] \end{aligned}$$

Acum, dacă am făcut integrarea după \vec{k} , putem elimina semnul prim atașat componentelor $k = (\omega, \vec{k})$, astfel că rezultatul integrării este:

$$\boxed{\int d^3\vec{x} \hat{\pi}(\vec{x}, t) e^{i\vec{k} \cdot \vec{x}}} = -\frac{i}{2} \left[\hat{a}(\vec{k}) - \hat{a}^\dagger(-\vec{k}) e^{i2\omega t} \right] \quad (1.9)$$

- Folosind cele două relații obținute (1.8) și (1.9) putem exprima amplitudinile $\hat{a}(\vec{k})$ și $\hat{a}^\dagger(\vec{k})$ ale dezvoltării Fourier (1.5) a câmpului cuantic scalar real $\hat{\varphi}(x)$, prin câmpurile $\hat{\varphi}$ și $\hat{\pi}$:

$$\boxed{\hat{a}(\vec{k}) = \int d^3\vec{x} e^{i\vec{k} \cdot \vec{x}} \left[\omega \hat{\varphi}(\vec{x}, t) + i \hat{\pi}(\vec{x}, t) \right]}$$

$$\boxed{\hat{a}^\dagger(\vec{k}) = \int d^3\vec{x} e^{-i\vec{k} \cdot \vec{x}} \left[\omega \hat{\varphi}(\vec{x}, t) - i \hat{\pi}(\vec{x}, t) \right]}$$

- Operatorii de câmp $\hat{a}(\vec{k})$ și $\hat{a}^\dagger(\vec{k})$, sunt operatori de coborâre (anihilare) și ridicare (creare) de stări de energie ale câmpului scalar real (vezi mai departe), similar cu aceiași operatori găsiți pentru oscilatorul armonic cuantic.

Pentru a face cuantificarea câmpului scalar real $\hat{\varphi}(\vec{x}, t)$ va trebui să determinăm relațiile de comutare pentru acești operatori.

1.1.2 Relații de comutare operatori de câmp scalar real (Klein-Gordon)

- Să evaluăm relațiile de comutare $\left[\hat{a}(\vec{k}), \hat{a}^\dagger(\vec{k}') \right]$ folosind expresiile amplitudinilor Fourier (1.5) $\hat{a}(\vec{k})$ și $\hat{a}^\dagger(\vec{k}')$ prin operatorii de câmp scalar real la același timp.

$$\left[\hat{a}(\vec{k}), \hat{a}^\dagger(\vec{k}') \right] = \int d^3\vec{x} d^3\vec{x}' e^{i(\vec{k}\cdot\vec{x} - \vec{k}'\cdot\vec{x}')} \left[\underbrace{\left(\omega \hat{\varphi}(\vec{x}, t) + i \hat{\pi}(\vec{x}, t) \right)}_{\hat{a}(\vec{k})} \underbrace{\left(\omega \hat{\varphi}(\vec{x}', t) - i \hat{\pi}(\vec{x}', t) \right)}_{\hat{a}^\dagger(\vec{k}')} - \underbrace{\left(\omega \hat{\varphi}(\vec{x}', t) - i \hat{\pi}(\vec{x}', t) \right)}_{\hat{a}^\dagger(\vec{k}')} \underbrace{\left(\omega \hat{\varphi}(\vec{x}, t) + i \hat{\pi}(\vec{x}, t) \right)}_{\hat{a}(\vec{k})} \right]$$

- Folosind comutatorii din (1.7) $\left[\hat{\varphi}(\vec{x}, t), \hat{\varphi}(\vec{y}, t) \right] = 0$ și $\left[\hat{\pi}(\vec{x}, t), \hat{\pi}(\vec{y}, t) \right] = 0$

$$\left[\hat{a}(\vec{k}), \hat{a}^\dagger(\vec{k}') \right] = \int d^3\vec{x} d^3\vec{x}' e^{i(\vec{k}\cdot\vec{x} - \vec{k}'\cdot\vec{x}')} \times \left[i\omega \left(\hat{\pi}(\vec{x}, t) \hat{\varphi}(\vec{x}', t) - \hat{\varphi}(\vec{x}', t) \hat{\pi}(\vec{x}, t) \right) - i\omega \left(\hat{\varphi}(\vec{x}, t) \hat{\pi}(\vec{x}', t) - \hat{\pi}(\vec{x}', t) \hat{\varphi}(\vec{x}, t) \right) \right]$$

$$\left[\hat{a}(\vec{k}), \hat{a}^\dagger(\vec{k}') \right] = \int d^3\vec{x} d^3\vec{x}' e^{i(\vec{k}\cdot\vec{x} - \vec{k}'\cdot\vec{x}')} \left(i\omega \underbrace{\left[\hat{\pi}(\vec{x}, t), \hat{\varphi}(\vec{x}', t) \right]}_{-i\delta^3(\vec{x} - \vec{x}')} - i\omega \underbrace{\left[\hat{\varphi}(\vec{x}, t), \hat{\pi}(\vec{x}', t) \right]}_{i\delta^3(\vec{x} - \vec{x}')} \right)$$

Folosind primul comutator (1.7) $\left[\hat{\varphi}(\vec{x}, t), \hat{\pi}(\vec{y}, t) \right] = i\delta^3(\vec{x} - \vec{y})$ și integrând $d^3\vec{x}'$,

$$\left[\hat{a}(\vec{k}), \hat{a}^\dagger(\vec{k}') \right] = \int d^3\vec{x} d^3\vec{x}' e^{i(\vec{k}\cdot\vec{x} - \vec{k}'\cdot\vec{x}')} 2\omega \delta^3(\vec{x} - \vec{x}') = 2\omega \int d^3\vec{x} e^{i(\vec{k} - \vec{k}')\cdot\vec{x}}$$

$$= 2\omega \underbrace{\int d^3\vec{x} e^{i(\omega - \omega')t}}_{(2\pi)^3 \delta^3(\vec{k}' - \vec{k})} \underbrace{e^{-i(\vec{k} - \vec{k}')\cdot\vec{x}}}_{\omega = \omega'} = (2\pi)^3 2\omega \underbrace{e^{i(\omega - \omega')t}}_{\omega = \omega'} \delta^3(\vec{k}' - \vec{k})$$

$$= (2\pi)^3 2\omega \delta^3(\vec{k} - \vec{k}')$$

- Final, comutatorul căutat este: $\left[\hat{a}(\vec{k}), \hat{a}^\dagger(\vec{k}') \right] = (2\pi)^3 2\omega \delta^3(\vec{k} - \vec{k}')$ (1.10)

- Imediat se poate arăta că $\hat{a}(\vec{k})$ comută cu el însuși. La fel și $\hat{a}^\dagger(\vec{k})$ comută cu el însăși.

$$\begin{aligned} \boxed{[\hat{a}(\vec{k}), \hat{a}(\vec{k}')] } &= \int d^3\vec{x} d^3\vec{x}' e^{i(\vec{k}\cdot\vec{x}+\vec{k}'\cdot\vec{x}')} \left(i\omega \underbrace{[\hat{\varphi}(\vec{x}, t), \hat{\pi}(\vec{x}', t)]}_{i\delta^3(\vec{x}-\vec{x}')} + i\omega \underbrace{[\hat{\pi}(\vec{x}, t), \hat{\varphi}(\vec{x}', t)]}_{-i\delta^3(\vec{x}-\vec{x}')} \right) \\ &= \int d^3\vec{x} d^3\vec{x}' e^{i(\vec{k}\cdot\vec{x}+\vec{k}'\cdot\vec{x}')} \left(-\omega \delta^3(\vec{x}-\vec{x}') + \omega \delta^3(\vec{x}-\vec{x}') \right) = 0 \end{aligned}$$

Deci, comutatorul căutat este: $\boxed{[\hat{a}(\vec{k}), \hat{a}(\vec{k}')] = 0}$ (1.11)

La fel,

$$\begin{aligned} \boxed{[\hat{a}^\dagger(\vec{k}), \hat{a}^\dagger(\vec{k}')] } &= \int d^3\vec{x} d^3\vec{x}' e^{-i(\vec{k}\cdot\vec{x}+\vec{k}'\cdot\vec{x}')} \left(-i\omega \underbrace{[\hat{\varphi}(\vec{x}, t), \hat{\pi}(\vec{x}', t)]}_{i\delta^3(\vec{x}-\vec{x}')} - i\omega \underbrace{[\hat{\pi}(\vec{x}, t), \hat{\varphi}(\vec{x}', t)]}_{-i\delta^3(\vec{x}-\vec{x}')} \right) \\ &= \int d^3\vec{x} d^3\vec{x}' e^{-i(\vec{k}\cdot\vec{x}+\vec{k}'\cdot\vec{x}')} \left(\omega \delta^3(\vec{x}-\vec{x}') - \omega \delta^3(\vec{x}-\vec{x}') \right) = 0 \end{aligned}$$

Deci, comutatorul căutat este: $\boxed{[\hat{a}^\dagger(\vec{k}), \hat{a}^\dagger(\vec{k}')] = 0}$ (1.12)

- In rezumat, setul complet de relații de comutare pentru operatorii coeficienți Fourier ai dezvoltării câmpului scalar real, este:

$$\boxed{\begin{aligned} [\hat{a}(\vec{k}), \hat{a}^\dagger(\vec{k}')] &= (2\pi)^3 2\omega \delta^3(\vec{k}-\vec{k}') \\ [\hat{a}(\vec{k}), \hat{a}(\vec{k}')] &= 0 \\ [\hat{a}^\dagger(\vec{k}), \hat{a}^\dagger(\vec{k}')] &= 0 \end{aligned}} \quad (1.13)$$

1.1.3 Hamiltonian de câmp scalar real (Klein-Gordon)

- Cu ajutorul relațiilor de comutare stabilite mai înainte, vom trece la cuantificarea câmpului scalar real. La început vom căuta expresia Hamiltonian-ului acestui câmp și apoi vom determina stările proprii ale Hamiltonian-ului.
- Folosind (1.3), Hamiltonian-ului de câmp cuantic scalar real, este:

$$\hat{H}_{sr} = \int d^3\vec{x} \frac{1}{2} \left(\hat{\pi}^2(\vec{x}) + (\nabla\hat{\varphi})^2 + m^2\hat{\varphi}^2 \right) \quad (1.14)$$

$$\text{unde} \quad \begin{cases} \hat{\varphi}(\vec{x}) = \int \frac{d^3\vec{k}}{(2\pi)^3 2\omega} \left(\hat{a}(\vec{k}) e^{-i\vec{k}\cdot\vec{x}} + \hat{a}^\dagger(\vec{k}) e^{i\vec{k}\cdot\vec{x}} \right) \\ \hat{\pi}(\vec{x}) = \int \frac{d^3\vec{k}}{(2\pi)^3 2\omega} (-i\omega) \left(\hat{a}(\vec{k}) e^{-i\vec{k}\cdot\vec{x}} - \hat{a}^\dagger(\vec{k}) e^{i\vec{k}\cdot\vec{x}} \right) \\ \nabla\hat{\varphi}(\vec{x}) = \int \frac{d^3\vec{k}}{(2\pi)^3 2\omega} (i\vec{k}) \left(\hat{a}(\vec{k}) e^{-i\vec{k}\cdot\vec{x}} - \hat{a}^\dagger(\vec{k}) e^{i\vec{k}\cdot\vec{x}} \right) \end{cases}$$

atunci,

$$\begin{aligned} H_{sr} &= \int d^3\vec{x} \frac{d^3\vec{k}}{(2\pi)^3 2\omega} \frac{d^3\vec{k}'}{(2\pi)^3 2\omega'} \times \\ &\quad \times \frac{1}{2} \left\{ -\omega\omega' \left[\hat{a}(\vec{k}) e^{-i\vec{k}\cdot\vec{x}} - \hat{a}^\dagger(\vec{k}) e^{i\vec{k}\cdot\vec{x}} \right] \left[\hat{a}(\vec{k}') e^{-i\vec{k}'\cdot\vec{x}} - \hat{a}^\dagger(\vec{k}') e^{i\vec{k}'\cdot\vec{x}} \right] - \right. \\ &\quad \left. - \vec{k} \cdot \vec{k}' \left[\hat{a}(\vec{k}) e^{-i\vec{k}\cdot\vec{x}} - \hat{a}^\dagger(\vec{k}) e^{i\vec{k}\cdot\vec{x}} \right] \left[\hat{a}(\vec{k}') e^{-i\vec{k}'\cdot\vec{x}} - \hat{a}^\dagger(\vec{k}') e^{i\vec{k}'\cdot\vec{x}} \right] + \right. \\ &\quad \left. + m^2 \left[\hat{a}(\vec{k}) e^{-i\vec{k}\cdot\vec{x}} + \hat{a}^\dagger(\vec{k}) e^{i\vec{k}\cdot\vec{x}} \right] \left[\hat{a}(\vec{k}') e^{-i\vec{k}'\cdot\vec{x}} + \hat{a}^\dagger(\vec{k}') e^{i\vec{k}'\cdot\vec{x}} \right] \right\} \\ H_{sr} &= \int d^3\vec{x} \frac{d^3\vec{k}}{(2\pi)^3 2\omega} \frac{d^3\vec{k}'}{(2\pi)^3 2\omega'} \times \\ &\quad \times \frac{1}{2} \left\{ \left(-\omega\omega' - \vec{k} \cdot \vec{k}' \right) \left[\hat{a}(\vec{k}) e^{-i\vec{k}\cdot\vec{x}} - \hat{a}^\dagger(\vec{k}) e^{i\vec{k}\cdot\vec{x}} \right] \left[\hat{a}(\vec{k}') e^{-i\vec{k}'\cdot\vec{x}} - \hat{a}^\dagger(\vec{k}') e^{i\vec{k}'\cdot\vec{x}} \right] + \right. \\ &\quad \left. + m^2 \left[\hat{a}(\vec{k}) e^{-i\vec{k}\cdot\vec{x}} + \hat{a}^\dagger(\vec{k}) e^{i\vec{k}\cdot\vec{x}} \right] \left[\hat{a}(\vec{k}') e^{-i\vec{k}'\cdot\vec{x}} + \hat{a}^\dagger(\vec{k}') e^{i\vec{k}'\cdot\vec{x}} \right] \right\} \end{aligned}$$

integralele după $d^3\vec{x}$,

$$\begin{aligned} \int d^3\vec{x} e^{\pm i(\vec{k}-\vec{k}')\cdot\vec{x}} &= \int \underbrace{d^3\vec{x}} e^{\pm i(\omega-\omega')t} \underbrace{e^{\mp i(\vec{k}-\vec{k}')\cdot\vec{x}}} \\ &= e^{\pm i(\omega-\omega')t} \overbrace{(2\pi)^3 \delta^3(\vec{k}-\vec{k}')} = (2\pi)^3 \delta^3(\vec{k}-\vec{k}') \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} \int d^3\vec{x} e^{\pm i(\vec{k}+\vec{k}')\cdot\vec{x}} &= \int \underbrace{d^3\vec{x}} e^{\pm i(\omega+\omega')t} \underbrace{e^{\mp i(\vec{k}+\vec{k}')\cdot\vec{x}}} \\ &= e^{\pm i(\omega+\omega')t} \overbrace{(2\pi)^3 \delta^3(\vec{k}+\vec{k}')} = e^{\pm 2i\omega t} (2\pi)^3 \delta^3(\vec{k}+\vec{k}') \end{aligned}$$

$$\begin{aligned}
H_{sr} = & \int \frac{d^3\vec{k}}{(2\pi)^3 2\omega} \frac{d^3\vec{k}'}{(2\pi)^3 2\omega'} \frac{1}{2} \left\{ \underbrace{(-\omega\omega' - \vec{k} \cdot \vec{k}')}_{\times} \right. \\
& \times \left[\hat{a}(\vec{k})\hat{a}(\vec{k}') (2\pi)^3 e^{-2i\omega t} \delta^3(\vec{k} + \vec{k}') - \underbrace{\hat{a}(\vec{k})\hat{a}^\dagger(\vec{k}') (2\pi)^3 \delta^3(\vec{k} - \vec{k}')}_{-} \right. \\
& \left. \left. - \underbrace{\hat{a}^\dagger(\vec{k})\hat{a}(\vec{k}') (2\pi)^3 \delta^3(\vec{k} - \vec{k}')}_{+} + \hat{a}^\dagger(\vec{k})\hat{a}^\dagger(\vec{k}') (2\pi)^3 e^{2i\omega t} \delta^3(\vec{k} + \vec{k}') \right] + \right. \\
& \left. + m^2 \times \right. \\
& \left. \times \left[\hat{a}(\vec{k})\hat{a}(\vec{k}') (2\pi)^3 e^{-2i\omega t} \delta^3(\vec{k} + \vec{k}') + \underbrace{\hat{a}(\vec{k})\hat{a}^\dagger(\vec{k}') (2\pi)^3 \delta^3(\vec{k} - \vec{k}')}_{+} \right. \right. \\
& \left. \left. + \underbrace{\hat{a}^\dagger(\vec{k})\hat{a}(\vec{k}') (2\pi)^3 \delta^3(\vec{k} - \vec{k}')}_{+} + \hat{a}^\dagger(\vec{k})\hat{a}^\dagger(\vec{k}') (2\pi)^3 e^{2i\omega t} \delta^3(\vec{k} + \vec{k}') \right] \right\}
\end{aligned}$$

- Folosim proprietățile funcției δ și relația $\omega \equiv k_0 = \sqrt{\vec{k} \cdot \vec{k} + m^2}$, astfel pentru termenii cu

$$\delta^3(\vec{k} + \vec{k}') \implies \vec{k} = -\vec{k}' \quad \text{și} \quad \omega\omega' = \omega^2 \implies -\omega\omega' - \vec{k} \cdot \vec{k}' + m^2 = -\omega^2 + k^2 + m^2 = 0$$

Deci, termenii cu $\delta^3(\vec{k} + \vec{k}')$ se anulează reciproc, iar în H_{rs} rămâne:

$$H_{sr} = \frac{1}{2} \int \frac{d^3\vec{k}}{(2\pi)^3 2\omega} \frac{d^3\vec{k}'}{(2\pi)^3 2\omega'} (2\pi)^3 \delta^3(\vec{k} - \vec{k}') \left\{ (\omega\omega' + \vec{k} \cdot \vec{k}' + m^2) [\hat{a}(\vec{k})\hat{a}^\dagger(\vec{k}') + \hat{a}^\dagger(\vec{k})\hat{a}(\vec{k}')] \right\}$$

prin integrarea $d^3\vec{k}'$ cu $\delta^3(\vec{k} - \vec{k}')$, avem $\vec{k} = \vec{k}'$ și $\omega = \omega'$, obținem:

$$\begin{aligned}
H_{sr} &= \frac{1}{2} \int \frac{d^3\vec{k}}{(2\pi)^3 2\omega} \frac{(2\pi)^3}{(2\pi)^3 2\omega} \left\{ \underbrace{(\omega^2 + \vec{k} \cdot \vec{k} + m^2)}_{2\omega^2} [\hat{a}(\vec{k})\hat{a}^\dagger(\vec{k}) + \hat{a}^\dagger(\vec{k})\hat{a}(\vec{k})] \right\} \\
&= \frac{1}{2} \int \frac{d^3\vec{k}}{(2\pi)^3 2\omega} \frac{(2\pi)^3}{(2\pi)^3 2\omega} 2\omega^2 [\hat{a}(\vec{k})\hat{a}^\dagger(\vec{k}) + \hat{a}^\dagger(\vec{k})\hat{a}(\vec{k})]
\end{aligned}$$

deci, Hamiltonian-ul de câmp scalar real este:

$$H_{sr} = \frac{1}{2} \int \frac{d^3\vec{k}}{(2\pi)^3 2\omega} \omega [\hat{a}(\vec{k})\hat{a}^\dagger(\vec{k}) + \hat{a}^\dagger(\vec{k})\hat{a}(\vec{k})]$$

- Folosind relațiile de comutare (1.13) $[\hat{a}(\vec{k}), \hat{a}^\dagger(\vec{k}')] = (2\pi)^3 2\omega \delta^3(\vec{k} - \vec{k}')$ putem asigura ordonarea normală $\hat{a}^\dagger(\vec{k})\hat{a}(\vec{k})$ a operatorilor,

$$H_{sr} = \frac{1}{2} \int \frac{d^3\vec{k}}{(2\pi)^3 2\omega} \omega [2\hat{a}^\dagger(\vec{k})\hat{a}(\vec{k}) + (2\pi)^3 2\omega \delta^3(0)]$$

Deoarece diversele origini (valoarea zero) ale energiei, nu pot fi măsurate, ultimul termen poate fi neglijat. In acest fel, *Hamiltonian-ul normal ordonat de câmp scalar real* (Klein-Gordon), exprimat prin operatorii de creare și anihilare, este:

$$H_{sr} = \int \frac{d^3\vec{k}}{(2\pi)^3 2\omega} \omega \hat{a}^\dagger(\vec{k}) \hat{a}(\vec{k}) \quad (1.15)$$

Creare și anihilare cuante de energie de câmp scalar real

- Să studiem efectul acțiunii operatorilor amplitudinea componentelor dezvoltării Fourier asupra stărilor proprii de energie ale câmpului cuantic scalar real.

$$\hat{H}_{sr} |\hat{\varphi}_n\rangle = E_n |\hat{\varphi}_n\rangle \quad (1.16)$$

Să trecem la calcul, ținând cont de relațiile de anticomutare (1.13),

$$\begin{aligned} H_{sr} \hat{a}(\vec{k}) |\varphi_n\rangle &= \int \frac{d^3\vec{k}'}{(2\pi)^3 2\omega'} \omega' \hat{a}^\dagger(\vec{k}') \hat{a}(\vec{k}') \hat{a}(\vec{k}) |\varphi_n\rangle \\ &= \int \frac{d^3\vec{k}'}{(2\pi)^3 2\omega'} \omega' \hat{a}^\dagger(\vec{k}') \hat{a}(\vec{k}) \hat{a}(\vec{k}') |\varphi_n\rangle \\ &= \int \frac{d^3\vec{k}'}{(2\pi)^3 2\omega'} \omega' \left(\hat{a}(\vec{k}) \hat{a}^\dagger(\vec{k}') - [\hat{a}(\vec{k}), \hat{a}^\dagger(\vec{k}')] \right) \hat{a}(\vec{k}') |\varphi_n\rangle \\ &= \int \frac{d^3\vec{k}'}{(2\pi)^3 2\omega'} \omega' \left(\hat{a}(\vec{k}) \hat{a}^\dagger(\vec{k}') - (2\pi)^3 2\omega \delta^3(\vec{k} - \vec{k}') \right) \hat{a}(\vec{k}') |\varphi_n\rangle \\ &= \hat{a}(\vec{k}) \underbrace{\int \frac{d^3\vec{k}'}{(2\pi)^3 2\omega'} \omega' \hat{a}^\dagger(\vec{k}') \hat{a}(\vec{k}') |\varphi_n\rangle}_{H_{sr}} - \omega \underbrace{\hat{a}(\vec{k}) |\varphi_n\rangle} \\ &= \hat{a}(\vec{k}) H_{sr} |\varphi_n\rangle - \omega \hat{a}(\vec{k}) |\varphi_n\rangle = \hat{a}(\vec{k}) E_n |\varphi_n\rangle - \omega \hat{a}(\vec{k}) |\varphi_n\rangle \\ &= (E_n - \omega) \hat{a}(\vec{k}) |\varphi_n\rangle \end{aligned}$$

In concluzie,

$$\underbrace{H_{sr} \hat{a}(\vec{k}) |\varphi_n\rangle}_{|\varphi_{n-1}\rangle} = (E_n - \omega) \underbrace{\hat{a}(\vec{k}) |\varphi_n\rangle}_{|\varphi_{n-1}\rangle} \quad (1.17)$$

- Deci, operatorul $\hat{a}(\vec{k})$ este operator de coborâre sau anihilare a stării $|\varphi_n\rangle$ asupra căreia acționează, conducând la starea de energie $E_n - \hbar\omega$, adică cea cu o cantă de energie $\hbar\omega$ mai mică..

- Să trecem acum să evaluăm și acțiunea operatorului $\hat{a}^\dagger(\vec{k})$ asupra unei stări de câmp scalar real de energie $|\varphi_n\rangle$

$$\begin{aligned}
H_{sr} \underbrace{\hat{a}^\dagger(\vec{k})}_{|\varphi_n\rangle} &= \int \frac{d^3\vec{k}'}{(2\pi)^3 2\omega'} \omega' \hat{a}^\dagger(\vec{k}') \hat{a}(\vec{k}') \hat{a}^\dagger(\vec{k}) |\varphi_n\rangle \\
&= \int \frac{d^3\vec{k}'}{(2\pi)^3 2\omega'} \omega' \hat{a}^\dagger(\vec{k}') \left(\hat{a}^\dagger(\vec{k}) \hat{a}(\vec{k}') - [\hat{a}^\dagger(\vec{k}), \hat{a}(\vec{k}')] \right) |\varphi_n\rangle \\
&= \int \frac{d^3\vec{k}'}{(2\pi)^3 2\omega'} \omega' \hat{a}^\dagger(\vec{k}') \left(\hat{a}^\dagger(\vec{k}) \hat{a}(\vec{k}') + [\hat{a}(\vec{k}'), \hat{a}^\dagger(\vec{k})] \right) |\varphi_n\rangle \\
&= \int \frac{d^3\vec{k}'}{(2\pi)^3 2\omega'} \omega' \hat{a}^\dagger(\vec{k}') \left(\hat{a}^\dagger(\vec{k}) \hat{a}(\vec{k}') + (2\pi)^3 2\omega \delta^3(\vec{k} - \vec{k}') \right) |\varphi_n\rangle \\
&= \int \frac{d^3\vec{k}'}{(2\pi)^3 2\omega'} \omega' \hat{a}^\dagger(\vec{k}') \hat{a}^\dagger(\vec{k}) \hat{a}(\vec{k}') |\varphi_n\rangle + \omega \underbrace{\hat{a}^\dagger(\vec{k})}_{|\varphi_n\rangle} \\
&= \hat{a}^\dagger(\vec{k}) \underbrace{\int \frac{d^3\vec{k}'}{(2\pi)^3 2\omega'} \omega' \hat{a}^\dagger(\vec{k}') \hat{a}(\vec{k}')}_{H_{sr}} |\varphi_n\rangle + \omega \underbrace{\hat{a}^\dagger(\vec{k})}_{|\varphi_n\rangle} \\
&= \hat{a}^\dagger(\vec{k}) H_{sr} |\varphi_n\rangle + \omega \underbrace{\hat{a}^\dagger(\vec{k})}_{|\varphi_n\rangle} = \hat{a}^\dagger(\vec{k}) E_n |\varphi_n\rangle + \omega \underbrace{\hat{a}^\dagger(\vec{k})}_{|\varphi_n\rangle} \\
&= (E_n + \omega) \underbrace{\hat{a}^\dagger(\vec{k})}_{|\varphi_n\rangle}
\end{aligned}$$

In concluzie,

$$\boxed{H_{sr} \underbrace{\hat{a}^\dagger(\vec{k})}_{|\varphi_{n+1}\rangle} = (E_n + \omega) \underbrace{\hat{a}^\dagger(\vec{k})}_{|\varphi_{n+1}\rangle}} \quad (1.18)$$

- Deci, operatorul $\hat{a}^\dagger(\vec{k})$ este operator de ridicare sau creare a stării $|\varphi_{n+1}\rangle$, cu o cantă de energie $\hbar\omega$ mai mare, prin acțiunea asupra stării $|\varphi_n\rangle$,